

УДК 1:316.3

Дьяковська Г.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету

Абдулаєва Т.

студентка філологічного факультету Донбаського державного педагогічного університету

РОЗУМІННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ В МЕЖАХ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ

Стаття присвячена розгляду актуальних аспектів та механізмів функціонування соціальної пам'яті. Автор виходить з визначення соціальної пам'яті як механізму відбору, кодування та збереження знання. У статті розглянуто основні підходи щодо визначення соціальної пам'яті і зроблено соціально-філософський аналіз зазначеного феномену.

Ключові слова: соціальна пам'ять, інформація, дискурс, соціальна група, минуле.

Дьяковская Г.

кандидат философских наук, доцент кафедры философии, социально-политических и правовых наук Донбасского государственного педагогического университета

Абдулаева Т.

студентка филологического факультета Донбасского государственного педагогического университета

ПОНИМАНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ ПАМЯТИ В РАМКАХ СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОГО ДИСКУРСА

Статья посвящена рассмотрению актуальных аспектов и механизмов функционирования социальной памяти. Автор исходит из определения социальной памяти как механизма отбора, кодирования и сохранения знания. В статье рассмотрены основные подходы к определению социальной памяти и сделан социально-философский анализ указанного феномена.

Ключевые слова: социальная память, информация, дискурс, социальная группа, прошлое.

Dyakovskaya G.

PhD in Philosophy, Associate Professor, department of philosophy, socio-political and legal studies of Donbass state pedagogical university

Abdulaeva T.

student of the Philological department of of Donbass state pedagogical university

UNDERSTANDING OF SOCIAL MEMORY WITHIN THE SOCIO-PHILOSOPHICAL DISCOURSE

The article is devoted to the investigation of the actual aspects and mechanisms of functioning of social memory. The author considers social memory as mechanism of choice, coding and conservation of the knowledge. In the article the main characteristics and the main features of the social memory are determined. In the article the main approaches to understanding of social memory are determined and socio-philosophical analysis of the phenomenon is done.

The socio-economic transformations has been recently, but the past remains an important source of legitimacy social institutions, and social memory becomes an integral element of social formation and identification of social groups.

The author considers that social memory is the process of creation of the events which were into the past, but gets axiological assessment only in the present. Social memory is considered as a complex and intentional process of recreating the past in the actual present.

The social memory is a continuous process, where any group or society creates its identity with the help of the past reconstruction, so the functions of social memory are shown of social assessment, social regulation and social control of any social group. Depending on values of social groups, stages of the life of social systems and levels of social reality, functional components of memory can record and reproduce knowledge as a stabilizing and destabilizing values.

Key words: *social memory, information, self-identification, social group.*

Постановка проблеми та стан її вивчення. Соціальна пам'ять виступає складним соціокультурним феноменом і в межах соціально-філософського дискурсу стає міждисциплінарною проблемою. Соціальні зміни й трансформації у сучасному суспільстві з динамічним розвитком і зміною соціальної реальності формують новий тип такої реальності. Такі зміни змушують по-новому підходити до проблеми соціальної пам'яті, концептуалізація якої змінювала розуміння самого терміну. Сучасні тенденції розвитку суспільств формують новий тип соціальної реальності, яка базується на інформаційних потоках, позбавлених централізованого управління.

Розробка методології дослідження соціальної пам'яті починається на початку 60-х рр. XX ст. Саме у той час виникає інформаційна концепція пам'яті, основи якої були закладені Я.К. Ребане, згодом розвинені в роботах В. Колеватова.

Е. Дюркгейм, М. Хальбвакс досліджували пам'ять функціонально, де певна соціальна група зосереджує свою увагу на інтеграційній функції пам'яті, яка забезпечує цілісність такої групи.

Культурно-семіотичний аналіз феномену соціальної пам'яті був здійснений у роботах московсько-тартуської школи, насамперед Ю. М. Лотмана. Цікавою є позиція Я. Ассманна, який аналізує різні аспекти буття соціальної пам'яті і приходять до висновку про сутнісну вкоріненість її буття в текстах.

Е. Гуссерль, А. Шюц, П. Рікер, П. Бергер, Т. Лукман розглядали пам'ять феноменологічно, виділяючи кореляції між соціальними спогадами і життєвим світом людини.

Серед сучасних російських дослідників, які розглядали різні аспекти соціальної пам'яті слід відмітити Д.О. Анікіна, О.Т. Лойко, І.Ю. Соломіну та інших. О. Лойко у роботі «Онтологія соціальної пам'яті» уперше системно розглянула текст як форму буття соціальної пам'яті.

Серед вітчизняних дослідників слід назвати прізвища О.І. Мормуль, Н.М. Спасенко, Л.В. Стародубцевої та інших.

Тим не менш, соціальна пам'ять розглядається синкретично, без урахування її відмінностей від інших видів пам'яті. У вітчизняній науці не був представлений комплексний соціально-філософський аналіз соціальної пам'яті.

Мета статті полягає в теоретичному з'ясуванні сутності соціальної пам'яті в межах соціально-філософського дискурсу на підставі розгляду її основних концепцій. Основна увага зосереджується на питанні переосмислення соціальної пам'яті в умовах розвитку соціальної дійсності.

Виклад основного матеріалу. Наслідком основних соціальних тенденцій виступає та обставина, яка зумовлює деконструкцію знань про минуле, що легітимізувало існування соціальних суб'єктів. «На межі ХХ – ХХІ століття людство вступило в епоху динамічних культурно-історичних змін, які торкнулися не лише системи цінностей і механізмів культурних трансформацій, а й – як наслідок – способів адаптації людини до соціокультурного простору, який постійно змінюється, загостривши пошук своєї ідентичності» [4, с. 110]. В. Устьянцев В. та Д. Анікін зазначають, що минуле не перестає бути актуальним елементом сучасного соціального ландшафту, сама ж соціальна пам'ять втрачає статичність і стає змінним явищем. На їх думку, в останні роки відбувається прискорене соціально-економічне перетворення, але минуле залишається важливим джерелом легітимації соціальних інститутів, а соціальна пам'ять стає невід'ємним елементом соціального формування та ідентифікації соціальних спільнот.

З одного боку, поєднуючи в собі різні історичні події та їх інтерпретації, соціальна пам'ять утілює в собі характерні риси самої історичної і соціальної реальності, а з іншого, пам'ять виступає зрізом історичного процесу в певний проміжок часу, що дозволяє різним її елементам зберігати взаємозв'язок між собою. Соціальна пам'ять здатна визначити і пояснити значимість і

важливість змісту актів свідомості і зафіксувати це в різних формах ноематичної предметності. Таким чином пам'ять виступає процесом творення події, що відноситься до минулого, але отримує ціннісно-сміслову оцінку лише в сьогоденні. Соціальна пам'ять проявляється не як проста складова частина спогадів індивіда, а як непростий, суперечливий, інтенціональний процес відображення минулого в сьогоденні, яке виступає актуальним для індивіда.

О.Т. Лойко виділила три найбільш значущих і теоретично перспективних напрямки у дослідженні соціальної пам'яті, що існують у сучасній філософії. Перший розглядає соціальну пам'ять як функцію історії, яка дозволяє здійснювати теоретичний аналіз минулого, виходячи з його значимості для сьогодення. Цей підхід дає можливість досить адекватно інтерпретувати події минулого, що фіксуються в історичній пам'яті, але лише фрагментарно, не виявляючи сутнісних іманентних зв'язків. Сам процес дослідження соціальної пам'яті в цьому контексті обмежується спробами ретельного аналізу минулого.

У межах другого напрямку реалізується теоретичний проект, орієнтований на виявлення окремих концептів, що відбивають форми буття соціальної пам'яті, але не пропонує критерію доцільності. Виникає своєрідний культурний колаж, у якому феномени соціальної пам'яті, що володіють більшою яскравістю, виступають на перший план, явища, з тієї чи іншої причини, які не отримали статусу історичної події, переходять зі стану буття у стан забуття.

Третя дослідницька позиція основну увагу приділяє аналізу адекватного тлумачення та інтерпретації змісту соціальної пам'яті, але не ставить питання про імпліцитно наявний взаємозв'язок способів розуміння та її ментальної місткості. «Відмінною особливістю виявлених вище наукових позицій є явна або латентна елімінація людини як активного, творчого, діючого суб'єкту. Таке становище не дозволяє виявити специфічні відмінності соціальної пам'яті та культурної спадщини соціальної пам'яті і соціального менталітету, що, у свою чергу, не прояснює проблеми людини в контексті соціальної пам'яті» [3, с.56].

Важливим аспектом соціальної пам'яті є здатність включати до свого змісту те, що латентно присутнє, має статус буття. Іntenціонально вона спрямована на досягнення ціннісно-сміслового консенсусу і може бути розглянута як феномен конструювання минулого у сучасних соціально-політичних інтересах. Суспільство не може існувати без минулого, оскільки «збереження спадковості у житті соціальних організмів і, таким чином, їх цілісності, залежить від способів організації і засобів збереження інформації про минуле» [2, с. 37]. Крім того, людині потрібне чітке уявлення про те, яке смислове значення має їх діяльність.

Низка дослідників наголошують, що соціальна пам'ять через такі її характеристики як суб'єктивність і рефлексивність, визначає, пояснює і обґрунтовує значимість змісту актів свідомості і фіксує цей зміст у

різноманітних формах. У такому випадку пам'ять виступає як рефлексивний процес конструювання події, яка має відношення до минулого, але отримує ціннісно-сміслову оцінку лише у теперішньому. «Проблеми пам'яті, як неодноразово намагався обґрунтувати Бергсон, – полягають зовсім не в поверненні до минулого, а навпаки, в пересуванні минулого до сьогодення. Більш того, пам'ять стискає в єдиній інтуїції час. Тому «формула пам'яті» звучить як «синтез минулого і сьогодення в перспективі майбутнього» [1, с. 142]. Таким чином, висновок полягає в тому, що соціальна пам'ять виявляється не просто як складова частина спогадів індивідів, а як визначений, складний і неоднозначний інтенціональний процес відтворення подій минулого в теперішньому. Буття соціальної пам'яті в її іманентності не вимагає існування реальності як такої, навпаки, остання потребує соціальної пам'яті, задля того, щоб вийти або виокремитися із забуття. Лише соціальна пам'ять має здатність перевести події реальності у статус буття, яке зафіксовано у подіях.

Розглядаючи особливості соціальної пам'яті, В. Колеватов зазначає, що «соціальна пам'ять – це, перш за все, функціонування засобів збереження соціально важливої інформації, без якої неможливе існування колективів, соціальних груп і суспільства в цілому. Збереження та передача інформації може здійснюватися за допомогою різноманітних засобів. У розвитку суспільства і людини виокремилися способи і засоби реалізації цієї функції, які носять гетерогенний характер...» [2, с. 79]. Варто погодитися з дослідником, що соціальна пам'ять в жодному разі не має вигляд пасивної системи чи утворення, яке здатне просто зафіксувати ту чи іншу інформацію, вона виступає однією з можливостей соціалізації людини, основою існування і функціонування суспільства, а також важливим зв'язком минулого із сучасним. Коректним визначенням соціальної пам'яті є розуміння її як механізму відбору, кодування, трансляції й збереження знання. «Збереження інформації має сенс тільки тоді, коли її можна використати. Якщо інформація є недоступною для використання, тоді зберігати її нерозумно і просто неможливо. У цьому випадку вона втрачається як елемент культури, який не має цінностей», – так зазначає В. Колеватов, що підтверджує тезу про визначення соціальної пам'яті не просто як сховища будь-якої інформації. [2, с. 41-42].

Отже, соціальну пам'ять можна розглядати як соціокультурне утворення або систему, яка характеризується структурою і динамікою. Це один з механізмів звернення до минулого, а також транслятор соціального досвіду, ознаки і властивості якого можуть мінятися в залежності від змін суспільного устрою, так і змін, наприклад, соціально-економічного становища певної соціальної групи. Оскільки знання втрачають свою цінність і значимість, з часом по-різному переосмислюють саме минуле.

Г.Є. Коньошина зауважує на тому, що соціальні групи одночасно виступають і суб'єктами соціальної пам'яті, і засобом трансляції її стосовно інших суб'єктів. Кожний із суб'єктів соціальної пам'яті прагне передати

наступним поколінням важливі фактори й факти, які здатні призвести до консолідації групи. Існування певної репрезентації минулого стає можливим тоді, коли та чи інша соціальна спільнота має інтерес в «пролонгуванні» свого існування в історичній ретроспективі.

Створюючи символічний текст, соціальна пам'ять виступає невід'ємним компонентом культури. Являючи собою різновид соціального буття, її розглядають як знакова система, яка має здатність зберігати і надавати знакову інформацію, на що вказував Ю.М. Лотман. Символічна природа пам'яті стає умовою культурного досвіду. Ю.М. Лотман вважає, що символи допомагають підтримувати спадковість пам'яті, завдяки чому у механізмі пам'яті відбувається перенос семантичних утворень через прошарки культури, здійснюючи, з одного боку, єдність хронологічних прошарків культури, з іншого боку, реалізуючи в інваріантності ігри різних семантичних комбінацій. Одним із можливих критеріїв визначення наявності ціннісно-сислового змісту культури може стати намагання щодо створення та усвідомлення нового відношення до подій минулого. Цікавою є думка Ю.М. Лотмана про те, що теперішнє – це спалах ще нерозгорнутого смислового простору. Воно містить у собі потенційно всі можливості майбутніх шляхів розвитку. Людина як соціокультурна істота, об'єктивуючи свою суб'єктивність у світі, створює і світ соціокультурної пам'яті. Людська діяльність через символічну опосередкованість, містить внутрішню інтерпретацію самої дії, яка безпосередньо і конститує останню. Як зазначає П.Рікер: «Дії, як і книги, є творами, які відкриті багатьом. Крім того, дія з самого початку несе в собі первинну схожість зі знаками в тій мірі, в якій вона формується за допомогою знаків, правил, значень» [5, с.126].

Враховуючи, що соціальна пам'ять – безперервний процес, в якому спільнота або суспільство в цілому здатне формувати свою ідентичність за рахунок відтворення та реконструкції свого минулого, функції соціальної пам'яті постають у вигляді процесів соціального оцінювання і соціального контролю будь-якої соціальної групи. В залежності від ціннісних настанов соціальних спільнот, стадій життєвого циклу соціальних систем і рівнів соціальної реальності функціональні компоненти пам'яті можуть фіксувати і відтворювати знання як стабілізуючого, так і дестабілізуючого значення.

Таким чином, соціальна пам'ять відіграє величезну роль для підтримки стабільного існування будь-якої соціальної спільноти. У процесі формування соціальна пам'ять проходить стадії відбору і, відповідно, витіснення соціальної інформації до несвідомого. Соціальна пам'ять, будучи рухомою структурою, про що згадувалося раніше, реагує на соціальні зміни у своїй структурі і здатна здійснити переорієнтацію свідомості соціальних суб'єктів на ті чи інші стабілізуючі і дестабілізуючі зміни. Соціальна пам'ять – це механізм, який зберігає у свідомості спільноти моделі поведінки, які існували у минулому. Але на основі цього ж досвіду вона здатна так само формувати і сучасні моделі поведінки. Пам'ять може грати у реформах роль як активного, так і стримуючого фактора. Соціальна пам'ять як природний механізм

регуляції поведінкових реакцій автоматично обмежує процес реалізації свідомо неефективних рішень.

Висновки. Отже, соціальна пам'ять відображає стан стабільності і мінливості в суспільстві, сприяє спадковості і зв'язку поколінь та ідентичностей через взаємодію традицій та новацій. Соціальні спільноти одночасно виступають і суб'єктами соціальної пам'яті, і засобом трансляції її стосовно інших суб'єктів. Кожний із суб'єктів соціальної пам'яті прагне зберегти і передати наступним поколінням те, що відіграватиме важливу роль для консолідації певної групи. Зазначимо, що пам'ятаються не лише події, про які складено розповідь, але й події, про які є сенс пам'ятати, що прямо залежить від смислового горизонту культури, виступаючи трансцендентальною умовою пам'яті.

Література:

1. Бергсон А. Мышление и память /А. Бергсон. – Собрание сочинений в 4-х томах. Т.2. М.: Московский клуб, 1992. С.138 – 149.
2. Колеватов В.А. Социальная память и познание / В.А. Колеватов – М., 1984. – 190с.
3. Лойко О.Т. Феномен социальной памяти / О.Т. Лойко // Томск: Изд-во Томского ун-та, 2002. – 256с.
4. Рагозина Т. Э. Культурная память и идентичность: к вопросу об онтологическом статусе понятий / Т. Э. Рагозина // Філософія у сучасному світі // Матеріали регіональної наукової конференції. – Донецьк: ДонНУ, 2010. – С. 109 – 111.
5. Рикёр П. Память, история, забвение / П.Рикёр // Пер. с франц. - М.: Издательство гуманитарной литературы, 2004. – 728 с.

REFERENCES

- 1.Bergson A. Myshlenie i pamiat /A. Bergson. – Sobraniie sochinienii v 4-kh tomakh. T.2. M.: Moskovskii klub, 1992. S.138 – 149.
- 2.Kolievatov V.A. Sotsialnaia pamiat i poznaniie / V.A. Kolievatov – M., 1984. – 190s.
- 3.Loiko O.T. Fienoen sotsialnoi pamiati / O.T. Loiko // Tomsk: Izd-vo Tomskogo un-ta, 2002. – 256s.
- 4.Ragozina T. E. Kulturnaia pamiat i identychnost: k voprosu ob ontologicheskom statuse poniatii / T. E. Ragozina // Filosofiia u suchasnomu sviti // Materialy regionalnoi naukovoi konferentsii. – Donetsk: DonNY, 2010. – S. 109 – 111.

5.Riker P. Pamiat, istoriia, zabvieniie / P.Riker // Per. s frants. - M.: Izdatielstvo gumanitarnoi literatury, 2004. – 728 s.